

УДК 328.3:321.01

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2024.3.8>

В. В. Крейденко

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри парламентаризму

Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
<https://orcid.org/0000-0003-2300-7857>

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасному світі парламентаризм є однією з ключових форм організації державної влади, яка відіграє вирішальну роль у забезпеченні демократичного управління. Існуючі моделі парламентаризму, сформовані протягом століть у різних частинах світу, мають свої унікальні риси, які відображають політичні, історичні, культурні та державно-управлінські особливості кожної держави. Водночас глобалізація, зміни в міжнародних відносинах та внутрішні політичні трансформації ставлять перед парламентаризмом нові виклики, які потребують ретельного аналізу та осмислення.

Особливу увагу слід приділити компаративному аналізу основних моделей парламентаризму, таких як вестмінстерська, континентальна та американська. Їх сильні та слабкі сторони, а також вплив цих моделей на стабільність політичних систем і демократичність управління.

Однією з ключових тем сучасного державно-управлінського дискурсу є взаємодія між різними гілками влади в умовах різних моделей парламентаризму. Це питання особливо актуальне в контексті глобальних політичних змін, зростання популізму, кризи довіри до традиційних політичних інститутів та впливу цифрових технологій на політичні процеси. Вивчення цих аспектів є важливим для розуміння того, як різні моделі парламентаризму адаптуються до сучасних викликів і які перспективи вони відкривають для забезпечення ефективного державного управління. Водночас, слід розуміти, що кожна з цих моделей стикається з унікальними викликами, що вимагають особливого підходу до їхнього вирішення.

Вітчизняні та зарубіжні науковці досі не дійшли однозначного висновку щодо ефективності різних моделей парламентаризму, що функціонують у сучасному світі. Серед найважливіших питань, які викликають дискусії, є роль парламенту в системі розподілу влади, його вплив на виконавчу гілку влади, а також особливості взаємодії між законодавчою та виконавчою владою в різних політичних системах. Ці виклики стають особливо гострими в контексті політичної турбулентності, глобальних криз, що змушує країни прагнути до найбільш оптимальних управлінських моделей.

Аналіз цих аспектів дозволить краще зрозуміти, які з існуючих моделей парламентаризму найбільш адаптовані до сучасних умов і які перспективи вони відкривають для країн, що прагнуть реформувати свої політичні системи в напрямку посилення демократії та ефективного управління.

Ключові слова: компаративний аналіз, Верховна Рада України, парламентаризм, моделі парламентаризму, державне управління, публічна політика, виклики та перспективи, законотворчість.

Постановка завдання. Аналіз моделей парламентаризму є ключовим для розуміння сучасних політичних систем і їх еволюції. Сучасний світ переживає значні зміни у міжнародних відносинах і внутрішньополітичних процесах, що вимагає перегляду та адаптації існуючих моделей парламентаризму. У цьому контексті компаративний аналіз основних моделей, таких як

вестмінстерська, континентальна та американська, стає актуальним для визначення їх сильних та слабких сторін, а також для розуміння впливу цих моделей на стабільність політичних систем і ефективність управління.

У зв'язку з глобалізацією та кризою довіри до традиційних політичних інститутів, стає необхідним проведення ретельного аналізу специфіки

кожної з моделей парламентаризму. Особливо важливо вивчити, як ці моделі адаптуються до сучасних викликів і які перспективи вони відкривають для забезпечення ефективного управління і демократичності.

Актуальність цієї проблеми підкріплюється необхідністю розробки нових підходів до управління, що відповідають сучасним умовам, а також потребою у визначенні оптимальних шляхів для вдосконалення політичних систем у різних країнах. Вивчення компаративних аспектів моделей парламентаризму дозволяє зрозуміти, як різні системи реагують на виклики сучасності і що може сприяти покращенню їх функціонування в умовах глобальних та внутрішніх змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальність компаративного аналізу моделей парламентаризму обумовлюється численними змінами в політичних системах та потребою у вдосконаленні управлінських практик. Останні дослідження у цій сфері акцентують увагу на різних аспектах функціонування парламентських систем, порівнюючи їх сильні та слабкі сторони. Основні концептуальні підходи до аналізу моделей парламентаризму відображаються в роботах таких відомих дослідників, як В. Авер'янов, В. Бакуменко, О. Валевський, М. Головатий, В. Гошовська, В. Журавський, Н. Заяць, П. Мироненко, В. Опришко та інші.

Незважаючи на значний обсяг теоретичних та практичних досліджень, що охоплюють різні аспекти моделей парламентаризму, існує потреба у подальшому розвитку концептуальних основ. На сьогоднішній день недостатньо розроблені універсальні підходи до адаптації моделей парламентаризму до сучасних викликів, таких як політична турбулентність, глобальні економічні та соціальні зміни. Багато досліджень акцентують увагу на специфічних аспектах, таких як взаємодія гілок влади та вплив технологій, але комплексний аналіз з урахуванням різних моделей та їх адаптації до нових умов потребує подальшого розвитку.

Таким чином, актуальність теми компаративного аналізу моделей парламентаризму залишається високою, саме тому подальші дослідження можуть значно сприяти розробці оптимальних підходів до забезпечення ефективного державного управління та адаптації політичних систем до сучасних реалій.

Мета статті – провести порівняльний аналіз основних моделей парламентаризму, зокрема вестмінстерської, континентальної та амери-

канської, для виявлення їх сильних та слабких сторін у контексті сучасних політичних викликів, ефективності управління і здатності реагувати на сучасні виклики.

Виклад основного матеріалу. Сучасна наука з державного управління активно досліджує різноманітні моделі парламентаризму, які впливають на організацію влади в різних країнах. В умовах глобалізації та швидких соціально-політичних змін важливо розуміти, як різні системи функціонують, взаємодіють і адаптуються до нових викликів. Парламентаризм, як один із основних принципів демократичного управління, забезпечує баланс і контроль в системі влади, а також виступає гарантом представництва інтересів громадян.

Парламентаризм як політичний інститут виступає домінуючим фактором формування сучасного політичного процесу та його внутрішніх детермінант. Навколо ролі і місця парламенту в державному управлінні ведуться гострі політичні та наукові дискусії в середовищі юристів, політиків, соціологів, журналістів. Щодо парламентаризму як механізму забезпечення політичної влади окремих соціальних верств суспільства або всього народу не існує однозначної наукової думки. Парламентаризм часто змішують то з формою держави, то з політичним режимом, то з принципом поділу влади [1, с. 9].

Різноманіття моделей парламентаризму відзначається своїм впливом на політичний процес у різних країнах. Від традиційних систем, таких як британська Вестмінстерська модель, до сучасних адоптацій, які виникають у відповідь на нові політичні реалії, ці моделі демонструють широкий спектр підходів до організації парламентської діяльності. Кожна модель має свої специфічні риси, переваги та виклики, що формують її ефективність у контексті конкретних національних умов.

Розглянемо Вестмінстерська модель парламентаризму, яка отримала свою назву від Вестмінстерського парламенту у Великій Британії, та є однією з найвпливовіших систем управління в світі. Основною характеристикою цієї моделі є те, що парламент займає центральне місце в політичному процесі, а уряд несе відповідальність перед парламентом. Вестмінстерська модель включає в себе парламентську систему, що складається з двох палат: Палати громад, яка обирається на загальних виборах, та Палати лордів. Уряд формується з партії, яка має більшість у Палаті громад, що забезпечує стабільність і ефективність прийняття рішень.

За Вестмінстерською моделлю статус опозиції отримує лише найбільша партія з тих, що пройшли до парламенту і не є партією влади [2].

Окрім того, Вестмінстерська модель передбачає наявність монарха, який виконує лише церемоніальні функції, а реальна влада сконцентрована в парламенті та уряді. Вибори до Палати громад проводяться на основі загального виборчого права, а система виборів за одиночними округами дозволяє кандидату, що набирає найбільше голосів, стати депутатом.

Хоча модель забезпечує сильний контроль парламенту над урядом, існують також елементи контролю і балансу через незалежні органи, такі як судова влада, що допомагає запобігти зловживанням. Вестмінстерська модель значно вплинула на формування парламентських систем в інших країнах, хоча часто адаптується до специфічних умов кожної країни. В результаті, вона залишається важливим прикладом ефективної парламентської системи з акцентом на стабільність, відповідальність і контроль.

Варто констатувати, що Вестмінстерська модель парламентаризму, хоча й має численні переваги, проте не позбавлена суттєвих недоліків. Одним із основних мінусів є домінування однієї партії, яка отримує більшість у Палаті громад і формує уряд. Це може призвести до надмірного контролю однієї партії над законодавчим процесом і прийняттям рішень, що обмежує плюралізм і баланс інтересів.

Додатково, система виборів за одиночними округами може створювати диспропорційне представництво. Партії, що виграють більшість голосів в округах, можуть отримувати непропорційно велику кількість місць у парламенті, тоді як меншості, які отримують значну кількість голосів, але не виграють в округах, можуть бути недостатньо представлені. Це призводить до ігнорування інтересів меншості і нерегулярного відображення волі виборців.

Також Вестмінстерська модель може бути схильна до політичної нестабільності, особливо в умовах високої політичної фрагментації. Часті зміни урядів у багатопартійних системах ускладнюють здійснення довгострокових політичних і економічних планів.

Ще один аспект – це церемоніальна роль монарха. Хоча монарх не має реальної політичної влади, його присутність може сприйматися як анахронізм і символ нерівності, що викликає дискусії про доцільність підтримання монархічної традиції в сучасному демократичному суспільстві.

В цілому, варто зазначити, що Вестмінстерська модель є доволі ефективною в багатьох аспектах, а її недоліки потребують уважного розгляду і можливого вдосконалення для забезпечення більш справедливого і стабільного управління.

Розглянемо наступну модель парламентаризму, а саме Американську. Часто ця модель парламентаризму, асоціюється з президентською системою управління, і представлена передусім у США. Ця модель відрізняється від інших форм парламентаризму своєю структурою і функціонуванням, акцентуючи увагу на розділенні повноважень між виконавчою, законодавчою та судовою гілками влади.

На американському континенті політико-правова доктрина часів становлення єдиної держави формувалась, з одного боку, під впливом західноєвропейської теоретичної думки, а з іншого – шляхом пошуків і утвердження власних ідей парламентаризму, які й визначили перспективи подальшого конституційно-правового розвитку США [3].

Основною характеристикою американської моделі є чітке розмежування між виконавчою і законодавчою владами. Президент, який є головою держави та уряду, обирається окремо від конгресу і має значні повноваження в управлінні державою. Він очолює виконавчу гілку влади, що включає урядові агентства і військові сили, а також має право вето на законопроекти, ухвалені Конгресом. Президент також не підлягає безпосередньому контролю з боку законодавчого органу і не може бути змінений внаслідок парламентських криз.

Конгрес США складається з двох палат – Сенату та Палати представників. Сенат забезпечує рівність між штатами, кожен з яких має двох сенаторів, тоді як Палата представників представлена відповідно до населення кожного штату. Ця двопалатна структура гарантує баланс між інтересами великих і малих штатів.

Однією з ключових рис американської системи є система стримувань і противаг («checks and balances»), яка передбачає, що кожна з трьох гілок влади має можливість контролювати і стримувати інші. Це запобігає концентрації влади в одних руках і забезпечує ефективну взаємодію між різними державними інститутами. Наприклад, Конгрес може ухвалювати закони, але президент має право їх ветоувати, а судова влада може оголошувати законодавчі акти неконституційними.

Ще однією особливістю американської моделі є пряме обрання президента громадянами на чотирирічний термін без можливості

безпосередньої участі парламенту в цьому процесі. Це створює окрему від законодавчого органу виконавчу гілку влади, яка має свою автономію і незалежність.

Американська модель також характеризується слабшою партійною дисципліною порівняно з парламентськими системами, оскільки президент і конгресмени можуть належати до різних партій. Це іноді призводить до політичної фрагментації і складнощів у досягненні компромісів між гілками влади.

Також, варто зазначити, що Американська модель парламентаризму, хоч і має свої переваги, також стикається з рядом недоліків і викликів. Одним із значних мінусів є політична поляризація, яка може виникати через чітке розмежування між виконавчою та законодавчою владами. Коли президент і конгресмени представляють різні політичні партії, це часто призводить до конфліктів і блокування законодавчих ініціатив, що може затримувати важливі реформи і знижувати ефективність управління.

Затяжні процеси ухвалення законів є ще однією проблемою. Система стримувань і противаг може призводити до складних і тривалих процесів ухвалення законів, оскільки президент може накладати вето на законопроекти, що потребує додаткових переговорів і компромісів між гілками влади, а слабка дисципліна в конгресі може призводити до фрагментації, де законодавці голосують згідно з власними переконаннями, а не за партійною лінією, що ускладнює ухвалення одностайних рішень і реалізацію політичних програм.

Крім того, американська модель може стикається з ризиками конституційних криз, коли протистояння між президентом і конгресом призводить до політичних і правових труднощів. Наприклад, ситуації, коли президент відмовляється виконувати рішення конгресу або коли проводиться імпичмент, можуть створювати нестабільність.

Незалежність виконавчої влади, яка є основною рисою американської моделі, також має свої недоліки. Вона може призводити до того, що президент не завжди враховує інтереси законодавчої гілки влади, що обмежує ефективність управлінських рішень.

Відтак в цілому, можна констатувати, що американська модель парламентаризму забезпечує стабільність і рівновагу через чітке розмежування повноважень і систему стримувань і противаг, хоча вона також стикається з викликами, такими

як політичні суперечності і труднощі в досягненні компромісів між різними гілками влади.

На відміну від свого попередника, а саме американської моделі парламентаризму, континентальний конституціоналізм знаходить теоретичну розробку єдиному нормативному акті – конституції – і лише після своєрідної схематичної обробки реалізується на практиці [4].

Також, варто розглянути Континентальну модель парламентаризму, яка дуже поширена в багатьох країнах Західної Європи, таких як Франція, Німеччина та Італія, і відрізняється тісною інтеграцією між виконавчою та законодавчою владою, а також сильним впливом парламенту на формування уряду. У цій моделі уряд формуються з членів парламенту або обирається ним, що забезпечує близьку координацію між обома гілками влади.

Ключовими характеристиками є колегіальність уряду, де кілька міністрів спільно приймають рішення, і необхідність підтримки довіри парламенту для збереження влади. Якщо уряд втрачає цю довіру, парламент може ініціювати вотум недовіри, що призведе до його відставки. У багатьох випадках формуються коаліційні уряди, що відображають різноманітність політичних інтересів через представництво кількох партій.

Парламент у континентальній моделі, як правило, має дві палати: нижню та верхню, з різними повноваженнями. Президент або монарх може виконувати в основному церемоніальні функції, тоді як реальна виконавча влада зосереджена в уряді. Кабінет міністрів, зазвичай, складається з представників різних політичних партій, що бере участь у формуванні державної політики.

Законопроекти вносяться урядом і мають бути схвалені парламентом, який може вносити поправки і пропозиції. Парламент також контролює діяльність уряду через запити, доповіді та комітети, що забезпечує підзвітність виконавчої влади.

Континентальна модель має свої переваги, такі як інтеграція і стабільність управління, колегіальність у прийнятті рішень і політичне представництво, яке відображає широкий спектр поглядів.

Континентальна модель парламентаризму має кілька суттєвих недоліків, які можуть впливати на ефективність управління і стабільність політичної системи. По-перше, політичні компроміси, необхідні для формування коаліційних урядів, можуть призводити до затягування ухвалення рішень і реалізації політики. Це

часто викликано необхідністю узгодження різних інтересів та поглядів коаліційних партнерів, що може уповільнювати процес законодавчої діяльності.

По-друге, часті зміни урядів через політичні кризи або переформування коаліцій можуть призвести до нестабільності. Якщо парламент часто змінює уряди, це може створювати невизначеність і перешкоджати довгостроковим стратегічним планам і реформам.

По-третє, сильна залежність уряду від парламенту може знижувати його ефективність. Уряди, які залежать від підтримки численних партій, можуть бути схильні до політичних маневрів і поступок, що ускладнює прийняття рішень і може знижувати їхню цілісність і послідовність.

Окрім цього, система може бути вразливою до політичних ігор і маніпуляцій, де окремі партії використовують свою позицію для досягнення власних цілей, що може призводити до політичних ігор і маніпуляцій. В таких умовах, меншості або більшості в парламенті можуть мати можливість впливати на формування уряду або ухвалення рішень у власних інтересах, що може суперечити загальному суспільному інтересу.

Варто відмітити, що Континентальна модель має більше переваг чим недоліків, зокрема такі як інтеграція і стабільність управління, колегіальність у прийнятті рішень і політичне представництво, яке відображає широкий спектр поглядів.

У світлі цих особливостей, компаративний аналіз моделей парламентаризму є важливим інструментом для розуміння того, як різні країни справляються з управлінськими завданнями і політичними кризами.

Висновки. Підсумовуючи, можна прийти до висновків, що сучасна наука з державного управління активно досліджує різноманітні моделі парламентаризму, оскільки розуміння їх функціонування та адаптації до нових викликів є критично важливим в умовах глобалізації та швидких соціально-політичних змін. Парламентаризм, як ключовий принцип демократичного управління, забезпечує баланс і контроль в системі влади, а також гарантує представництво інтересів громадян. Важливість цього політичного інституту не підлягає сумніву, оскільки він формує основи для політичних процесів і функціонування державних органів.

Аналіз Вестмінстерської моделі парламентаризму демонструє її впливовість завдяки стабільності і ефективності управління, хоча і виявляє певні недоліки, такі як домінування

однієї партії та диспропорційне представництво. Це вказує на необхідність удосконалення системи для забезпечення більш справедливого і стабільного управління.

Американська модель, з її чітким розмежуванням влади та системою стримувань і противаг, забезпечує стабільність і рівновагу. Проте вона стикається з викликами політичної поляризації, затяжними процесами ухвалення законів і потенційними конституційними кризами. Це вимагає подальшого дослідження для покращення ефективності управління.

Континентальна модель парламентаризму відзначається інтеграцією між виконавчою та законодавчою владою, що забезпечує політичне представництво і колегіальність. Однак, часті зміни урядів і політичні компроміси можуть знижувати ефективність і стабільність системи. Це підкреслює важливість врахування специфічних національних умов при впровадженні реформ.

Компаративний аналіз моделей парламентаризму дозволяє виявити ключові фактори успіху і проблеми, з якими стикаються різні парламентські системи. Це допомагає краще розуміти, як різні держави справляються з управлінськими завданнями і політичними кризами, а також знаходити потенційні шляхи для реформування і вдосконалення існуючих моделей. Розглянуті моделі демонструють різні підходи до організації парламентської діяльності, що вказує на багатство і різноманіття парламентських систем у світі, і підкреслює необхідність постійного аналізу та адаптації політичних інститутів до змінюваних умов.

Узагальнюючи, можна відзначити, що компаративний аналіз моделей парламентаризму показує, що кожна з них має свої унікальні риси, які визначають її ефективність у певних умовах. Для успішного управління важливо не лише впроваджувати модель, але й адаптувати її до специфічних викликів і потреб конкретної країни. Поглиблене вивчення та порівняння різних моделей можуть служити цінним ресурсом для розробки реформ, які сприятимуть покращенню політичного процесу та управлінських практик в різних контекстах.

Останні дослідження і практика підтверджують, що ефективне управління і стабільність політичних систем можуть бути досягнуті лише через постійний діалог між різними гілками влади, відкритість до реформ і здатність адаптуватися до нових реалій.

Список використаної літератури:

1. Гошовська В. А. [та ін.]. Парламентаризм : підручник. Київ : НАДУ, 2016. 672 с.
 2. Павленко І. А. Окремі аспекти вирішення питання правового регулювання статусу парламентської опозиції в Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-04/parlamentska-opozytsiya.pdf>
 3. Федорів У. Американські концепції парламентаризму. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2015. Вип. 9. С. 94–102. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/article/download/4047/4643/8555>
 4. Словська І. Є. Континентальна модель конституціоналізму. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 5, том 1. С. 70–74. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2017/5/tom_1/17.pdf
-

Kreidenko V. V. Comparative analysis of parliamentary models: challenges and prospects

In the modern world, parliamentarism is one of the key forms of organization of state power, which plays a decisive role in ensuring democratic governance. The existing models of parliamentarism, formed over the centuries in different parts of the world, have their own unique features that reflect the political, historical, cultural and state-management features of each state. At the same time, globalization, changes in international relations and internal political transformations pose new challenges to parliamentarism that require careful analysis and understanding.

Particular attention should be paid to the comparative analysis of the main models of parliamentarism, such as Westminster, continental and American. Their strengths and weaknesses, as well as the impact of these models on the stability of political systems and democratic governance.

One of the key topics of modern state-management discourse is the interaction between different branches of government in the conditions of different models of parliamentarism. This question is especially relevant in the context of global political changes, the growth of populism, the crisis of trust in traditional political institutions, and the impact of digital technologies on political processes. Studying these aspects is important for understanding how different models of parliamentarism adapt to modern challenges and what prospects they open for ensuring effective public administration. At the same time, it should be understood that each of these models faces unique challenges that require a special approach to their solution.

Domestic and foreign scientists still have not reached a unanimous conclusion about the effectiveness of various models of parliamentarism operating in the modern world. Among the most important issues that cause discussions are the role of the parliament in the system of distribution of power, its influence on the executive branch of power, as well as the peculiarities of the interaction between the legislative and executive powers in different political systems. These challenges become especially acute in the context of political turbulence, global crises, which forces countries to strive for the most optimal management models.

The analysis of these aspects will allow us to better understand which of the existing models of parliamentarism are most adapted to modern conditions and what prospects they open for countries seeking to reform their political systems in the direction of strengthening democracy and effective governance.

Key words: *comparative analysis, Verkhovna Rada of Ukraine, parliamentarism, models of parliamentarism, public administration, public policy, challenges and prospects, law-making.*